

ve öğrenmeyi sevmeli, bir şeyi kolayca öğrenme ve öğretme sabrına sahip olmalı, dünyevi zevklerle düşkün olmamalı, yalan söylememeli, doğruyu sevmeli, yalancından nefret etmeli, dünya malına tamah etmemeli, adil ve mutedil davranışlı olmalı, adaletli hüküm vermeli, istibdat, zulüm ve zalimlerden nefret etmeli, kötülöklere karşı koymalı ve daima azimli, iradeli ve çalışkan olmalıdır. Fârâbî devlet adamlarının hakîm/bilge olması gerektiğini de söyler. Yöneticiler, öncekilerin koyduğu kanun ve kuralları bilmeli, onlara kendisi makul ilaveler ve yenilikler getirmeli, koyduğu hükümler milletin ve devletin çıkarlarına hizmet etmeli, ilkelerini açık ve anlaşılır şekilde halkına anlatmalı, savaş sanatını her yönüyle iyi bilmelidir.

Fârâbî'ye göre eğitim ve öğretimin, bilgi öğrenmenin temel amacı maddi ve manevi mutluluğu elde etmek ve saadet içinde yaşayan bir toplum meydana getirmektir. Mutlu bir toplum ve devlet inşaatmanın klasik eserlerinden birini yazan Fârâbî'ye göre "bilgi ve fazilet" dünya ve ahiret saadetinin temelidir. Ona göre ancak bilen, bilgi sahibi bir şehrin insanları hakiki mânada mutlu olabilir. Bilinmesi, öncelikle tanınması gereken ilk şey ise yaratıcıdır (Allah). Ona göre yaratıcısını tanıyan insanlar kendilerini ve başkalarını da tanırlar. Şüphesiz bilinmesi gereken başka pek çok ilim vardır. Fârâbî'ye göre farklı bilgi, yetenek ve sanatlara sahip olma durumuna göre insanlardan müteşekkil toplum "cahil, fâsık, değişmiş ve şaşkın" şehir halkları olarak dört sınıfa ayrılır. Bunlardan cahil şehir halkları, mutluluğu düşünmez, bilmez, kendisine öğretilse de kabul etmez. Onlar servet, şehvet, sağlık, saygı ve itibar kazanmak gibi dünyevi zevklerle hayatın gayesi olarak bakarlar. Aslında bunlar, nefislerinin esiri olmuş insan yığınlarıdır. Böylesi toplumlarda şehirlerin yöneticileri de söz konusu menfi duruma ayak uydururlar ve ona göre bir yönetim tatbik ederler.

Fârâbî öğretim usulleri konusunda da önemli tavsiyelerde bulunmuş, talebeye bir konu öğretilirken, kolaydan zora gidilmesini, bilinenden bilinmeyene yol alınmasını salık vermiştir. Ona göre, bir şey tam öğretilmeden bir başka konuya, özellikle üst seviyeye geçilmemeli, soru(n)lar teker teker incelenmeli, meseleler kısımlara ayrılarak öğretilmelidir. Fârâbî'ye göre dersler arasında en kolay, sayılar ve hacimlerle ilgili olanlardır. Öğretimde önce aritmetik, sonra geometri gelmelidir. Bundan sonra ise sayı ve hacimlere dair diğer ilimlerin öğretimine geçilebilir. Bunlar da gök cisimleri, astronomi, müzik ve mekaniktir. Fârâbî'nin öğretim metodu olarak geliştirdiği ilkeler, kendisinden yüzyıllarca

sonra Descartes tarafından da tekrar edilmiş ve bu ilkeler modern Batı dünyasında Fransız filozofa atfedilmiştir.

Fârâbî öğretim metotlarını sayarken, her öğretmenin mutlak olarak mantık ve felsefe bilmesini ve bu derslere müfredatta yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mantık, doğru düşünmenin kurallarını öğrettiği gibi, felsefe de kuşku duymayı, düşünmeyi, araştırmayı ve incelemeyi teşvik eden derslerdir. Fârâbî'ye göre, öğretmenin aslî vazifelerinden biri de öğrencide öğrenme isteği uyandırmak ve bunu sürekli hale getirmektir. Öğretmen, çocukları karar verme yeteneği güçlü ve sorumluluk duygusuna sahip şahsiyet sahibi insanlar olarak yetiştirmelidir. Ona göre, öğretim sırasında disiplin ne sert ne de çok yumuşak olmalıdır. İlmli bir yol izlemek idealdir. Çocuk sözle ikna edilemezse hafif surette cezalandırılabilir. Fârâbî'nin eğitim ve öğretime dair görüşleri kendisinden sonra gelen pek çok eğitimci için referans olmuştur. XXI. yüzyıldaki pedagojik ilke, tasnif ve tavsiyelere bakıldığında Fârâbî'den büyük bir mirasın devşirildiğini görmek zor değildir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 - M.S. 2021*. Ankara 2021.

a.mlf. "Farabi'nin Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 15/2 (1982), s. 81-86.

Baykal, Bekir Sıtkı. "Fârâbî Devrinin Umumi Kültür Durumu". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 8/4 (1950), s. 417-422.

<https://islamduşunceatlası.org/farabi/79>

Jebrini, Alaeddin. "Fârâbî (Mûsiki)". *DİA*. 1995, XII, 162-163.

Kaya, Mahmut. "Fârâbî". *DİA*. 1995, XII, 145-162.

Sayılı, Aydın. "Fârâbî ve İlim". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 8/4 (1950), s. 437-440.

◆ Yahya AKYÜZ

FARSÇA ÖĞRETİMİ

Fars dilinin öğretimi.

Türkiye'de Farsça öğretimi tarihî süreci açısından Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri temel alınarak değerlendirilebilir. XIV. yüzyıldan itibaren Farsça öğretimi Osmanlı eğitim geleneğinde örgün ve yaygın olarak mektep, medrese, cami, Mevlevî tekkeleri, dârülmüşnevîler ile ilmiye ve mülkiye sınıfından seçkinlerin konakları gibi mekânlarda

Farsça eğitiminde kullanılan *Mesnevî*'nin 1602 İsfahan nüshası

yapılmıştır. Tanzimat öncesinde bazı sıbyan mekteplerinde Farsça derslerinin verildiği vakfiyelerindeki bilgilerden anlaşıyor. Aynı dönemde medreselerde Farsça zorunlu olmayan dersler arasında yer almıştır. Enderun Mektebi'nde ise mektebin kuruluşundan itibaren Farsça önemli kuramsal dersler arasında olmuştur. Burada dil bilgisi öğrenimine yönelik *Kavâid* ve *Nasâyihi-i Fârisiye*, okuma-anlamaya yönelik *Gülistan* ve *Bostan* ders kitabı olarak kullanılmıştır. Osmanlı bürokrasisinin merkezi Bâbîâlî'ye bağlı bürokrat yetiştiren okulda da adaylara Farsça öğretilirken ilk aşamada *Tuhfe-i Vehbî* lügatı daha sonra *Gülistan* okutulmuştur. Bâbîâlî'nin dış dünya ile ilişkileri yürütürken ihtiyaç duyduğu tercümanlar için 1832 yılında kurulan Tercüme Odası'nda da Farsça'nın önemli bir yeri vardı. Bu dönemde Batı'dan esinlenerek kurulan askerî okullarda Farsça başlangıçta Osmanlı Türkçesi'nin doğru okunup yazılmasını sağlayacak kadar öğretilmiş, fakat daha sonraları meslekî derslere ağırlık verilmesinden dolayı programdan çıkartılmıştır. Muzika-yı Hümayun Mektebi'nde ise Farsça dersleri okutulmaya devam etmiştir. Farsça öğretimi ayrıca bazı idareci, âlim, edebiyatçı ve seçkinlerin evlerinde özel ders yoluyla yapılmıştır.

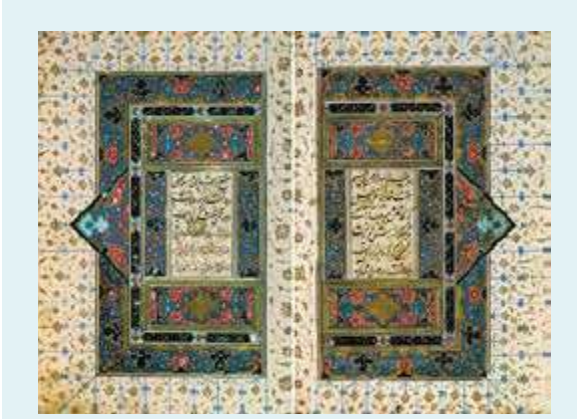
1839 yılı ile başlayan ve modern eğitim kurumlarının temellerinin atıldığı Tanzimat döneminde açılan yeni okullarda Farsça öğretimine özel bir önem verilmiştir. Bu okullardan ibtidâî mektepler dışında rüştiyelerin ve idâdîlerin müfredatında Farsça'ya yer verilmiştir. Buralarda okutulan Farsça dersleri başlangıçta hususan bir yabancı dil öğretimi amacından ziyade iyi bir Türkçe bilgisinin kazanılmasına yönelik yardımcı ders olarak konulmuştur. Fransız eğitim kurumlarının örnek alındığı Galatasaray Sultânîsi'nde ise Farsça ilk etapta müfredatta yer almazken, Fransa'nın kültürel nüfuzunu kırmak

amacıyla yapılan değişikliklerle Türkçe ve Arapça ile birlikte Farsça da zorunlu ve öncelikli dersler arasına girdi. Sultânînin tâli sınıflarında Farsça öğretiminde gramer ve tercüme, âlî sınıflarında ise okuma-anlamaya ve Fars edebiyatı tarihini içeren derslere ağırlık verildi. Yoksul ve kimsesiz çocuklar için açılan Darüşşafaka'da da Farsça dersleri orta ve lise kademelerinde 1928 yılına kadar okutulmaya devam etmiştir. Öğretmen ve lisan okulları dışında diğer meslekî ve teknik eğitim kurumlarında ise Farsça öğretimine yer verilmedi. Tanzimat'tan sonra peş peşe açılan özel okulların bir kısmında Farsça öğretimi yapılmaktaydı. II. Abdülhamid döneminde modern bir üniversite olarak kurulan Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin Edebiyat ve Hikmet Şubesi'nde Fars dilinin de yer aldığı bir El sine Şubesi açılmıştır.

Tanzimat dönemi Farsça öğretiminde kullanılan kaynaklar; başlangıç seviyesinde dil bilgisinin öğretilmesi, bazı kelime ve cümlelerin anlamıyla ezberletilmesi, ardından Farsça metinlerin okunup anlaşılmasına yöneliktir. Dil öğretiminde başta *Tuhfe-i Şâhidî* olmak üzere temel gramer bilgilerini de içeren sözlüklerden yararlanılırken, zaman içinde yeni usulle hazırlanan müstakil Farsça dil bilgisi kitapları kullanılmıştır. Bu kapsamda Habîb-i İsfahânî, Mehmed Kâni, Feyzi Efendi ve Hüseyin Dâniş gibi isimlerin kitapları rağbet görmüştür. Gramer-çeviri yönteminin zamanla yerini Berlitz yöntemine bırakmasıyla bu usulle yazılan *Berlits-i Fârisî* kitabı okutulmuştur. Ayrıca Farsça klasik eserler, seçkiler ve konuşma risalelerinden faydalanılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Farsça öğretimi, 1928 yılındaki alfabe değişikliğinden sonra ortaöğretim kurumlarından tamamen kaldırılmakla birlikte 1933 düzenlemelerinden sonra bazı üniversitelerin bölümleri içinde yer almaya devam etti. 1950-1980 döneminde Farsça sadece İmam-Hatip okulları ve Yüksek İslam enstitülerinin ders programlarında yer bulabildi. Uzun bir aradan sonra 2017 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan bir yönetmelikle örgün ve yaygın öğretim kurumlarında Farsça öğretimine izin verildi.

Günümüzde Farsça, ortaöğretim kurumlarında seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Yükseköğretim seviyesinde ise ilki 1935 yılında kurulan Ankara Üniversitesi'nde olmak üzere İstanbul, Atatürk, Selçuk, Mardin Artuklu üniversitelerinde Fars dili ve edebiyatı programlarında ve Kırıkkale Üniversitesi'nde mütercim ve tercümanlık programında Farsça eğitimi verilmektedir. Ayrıca bazı üniversi-

Farsça eğitiminde kullanılan *Gülîstân*'ın ilk iki sayfası (İÜ Ktp., FY, nr. 459)

telerin muhtelif bölümlerinde Farsça, edebiyat ve araştırma dili olarak öğretilmektedir. Bunların dışında kimi müesseselerin düzenledikleri kurslarda da genel ve özel amaçlara yönelik Farsça öğretimi yapılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde lise ve öğretmen okullarında Farsça derslerinde Tâhir Nadi'nin *Fezleke-i Lisân-i Fârisî* adlı dil bilgisi kitabı kullanılmıştır. Daha sonra İmam-Hatip okullarında ve üniversitelerde Ahmet Ateş'in Tahsin Yazıcı ile hazırladığı yeni harflerle *Farsça Dilbilgisi* ve Abdülvehhâb Tarzî ile hazırladığı *Farsça Grameri* kitapları kullanılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de üniversitelerin artmasıyla Fars dili öğretiminde kullanılan kitapların sayısı da artmıştır. Bu kapsamda Farsça öğretimine yönelik değerli eserler yayımlanmıştır. Üniversitelerde yapılan lisans ve lisansüstü seviyede Farsça öğretiminde *Firdevsî*, *Mevlânâ*, *Sa'dî*, *Hâfız*, *Molla Câmî* gibi klasik eserlerin yanı sıra, çağdaş İran edebiyatının önemli temsilcilerinin eserleri de okutulmaktadır. Ayrıca öğrencilere uzmanlaşacakları dönem ve konuyla ilgili araştırma yapabilecekleri kaynakların okunması ve tahlili için gerekli teknikler ve bu eserlerin telif edildiği tarihsel ve kültürel ortamı konu edinen dersler verilir.

Zengin bir edebî ve kültürel mirasa sahip Farsça'nın öğretimi Türkiye'de dönemin kültürel yönelimi ve ihtiyaçlarına göre değişen biçimlerde yapılmıştır. Bazan devlet yönetimi ve siyasî mülahazalarla bazan irfan hayatının gereği olarak bazan da dönemin Türkçe'sini iyi anlayıp yazabilmek için Farsça'nın öğrenim ve öğretimi rağbet görmüştür. Günümüzde Türk kültür hayatındaki önemi ve pratik yaşamın ihtiyaçlarıyla bağlantılı olarak Farsça öğretimi farklı yöntem ve içeriklerle yapılmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Çelik, Ahmet. *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Farsça Öğretimi*. Dr.T, İstanbul Üniversitesi 2005.
- Çiçekler, Mustafa. "Tanzimat Sonrası Türkiye'de Farsça Eğitimi". *Name-i Aşina*. 15-16 (2004), s. 85-102.
- Ergin, Osman [Nuri]. *Türkiye Maarif Tarihi*. I-V, İstanbul 1977.
- Koçer, Hasan Ali. *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*. İstanbul 1991.
- Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara 1988.
- Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul 2003.
- Sarıkaya, Yaşar. *Medreseler ve Modernleşme*. İstanbul 1997.
- Unat, Faik Reşit. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*. Ankara 1964.

Elif ÇEVİKER

Fas şehir merkezi

FAS

Fas ülkesine adını veren ilim, kültür ve medeniyet merkezi.

Fas şehri Kuzey Afrika'nın en batı ucunda bulunan Fas Devleti'nin kuzey bölümünde yer alır. Bulunduğu coğrafi konumu, su kaynakları ve tarım imkânları yanında eğitim, öğretim ve maarif geleneği ile bölgenin çekim merkezi olarak yüzyıllardan beri başşehir olarak siyasal rol oynadı; Fas Krallığı'na adını verdi. Şehrin günümüzdeki nüfusu 1.290.000'dir (2023). İdrîsîler hanedanı (789-985) zamanında büyük Sebû nehrinin önemli kollarından Fas ırmağının sağ ve sol kıyılarında doğu ve batı yakaları anlamında Udvettü's-Şarkıyye ve Udvettü'l-Garbiyye şeklinde anılan Fas şehri IX. yüzyılın başlarında devlete başkentlik yapmak üzere inşa edildi. Şehrin etrafı ahşaptan surlarla örüldü ve dışarıyla bağlantı sağlanması için toplamda on iki kapı yapıldı. Böylece Kuzey Afrika ve İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olacak Fas şehri gelişti.